

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

УДК 930.253:[94:356.15](477)"1943"

С. І. ВЛАСЕНКО*

СТЕПОВИЙ РЕЙД З'ЄДНАННЯ ПАРТИЗАНСЬКИХ ЗАГОНІВ ПІД КОМАНДУВАННЯМ М. І. НАУМОВА (огляд документів ЦДАГО України)

Подано повний огляд та охарактеризовано кількісний і якісний склад наявного в ЦДАГО України масиву документів про Степовий рейд Українського кавалерійського партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова (1 лютого – 5 квітня 1943 р.).

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна; партизанський рух; Степовий рейд; документ; ЦДАГО України; огляд.

Українське кавалерійське партизанське з'єднання під командуванням М. І. Наумова, діяльність якого припадає на період наступальних операцій Червоної Армії (лютий 1943 р. – квітень 1944 р.), відіграло важливу роль у визвольній війні проти нацистської Німеччини. Особливість цього з'єднання полягає в тому, що воно було створено та діяло з метою ведення боротьби в тилу ворога в південних областях України. Першим бойовим хрещенням (на той час – зведеного партизанського загону) став рейд, який пізніше отримав назву “Степовий” – від Хінельських лісів Орловської області (Росія) спочатку на південь Сумщини, а потім по території Полтавської, Кіровоградської, Одеської, Вінницької, Житомирської, Київської та Поліської (Білорусія) областей.

У рейд 1 лютого 1943 р. виступило 7 бойових одиниць: партизанський загін Конопотського району, пізніше перейменований у “Смерть фашизму” (командир В. П. Кочемазов, комісар М. У. Гриценко); рота партизанського загону “За Батьківщину” (командир І. Т. Пастушенко, комісар П. З. Булавко); рота “Червоного” партизанського загону (командир В. М. Козлов, комісар Т. М. Батюхно); партизанський загін ім. М. С. Хрущова (командир А. І. Інчин, комісар І. Г. Говоров); загін ім. Г. І. Котовського (командир М. Й. Воронцов, комісар Я. І. Гуторов, начальник штабу Д. С. Васецький); загін ім. С. М. Кірова (командир А. І. Щebetун, комісар І. Д. Решетняк, начальник штабу П. О. Сергієн-

* *Власенко Світлана Іванівна* – кандидат історичних наук, начальник відділу використання інформації документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

ко); загін Кіровоградської області (командир М. О. Семенчук, комісар А. М. Філімонов, начальник штабу О. Г. Кравченко). Кількісний склад партизанів, які вирушили в рейд на південь, становив 651 особа.

Рух зведеного партизанського загону (з'єднання) під командуванням М. І. Наумова по території Сумської області був стрімким, поставлені перед ним завдання щодо виведення з ладу на тривалий час ділянок залізниць Суми–Готня та Суми–Харків, інших комунікацій ворога вже на середину лютого 1943 р. було виконано успішно.

Отримавши повідомлення про результати рейду та розуміючи необхідність активізації діяльності партизанів у південних областях України, Український штаб партизанського руху (УШПР) 15 лютого 1943 р. дав вказівку М. І. Наумову виділити для самостійних операцій загони ім. Г. І. Котовського та Кіровоградський, а з рештою сил переправитися через Дніпро в районі Чигирин–Сміла для подальших дій на західному березі. 26 лютого 1943 р. з'єднання форсувало р. Дніпро біля с. Воронівка, вийшовши в район Чигирин. Тут, згідно з вказівками УШПР, з'єднання намагалося встановити зв'язок із партизанськими загонами під командуванням М. М. Скирди та І. Д. Діброви й 10 днів очікувало літаків із вантажем із Великої землі, проте, так і не дочекавшись їх, рушило далі на захід.

14 березня 1943 р. партизани зайняли Станіславчик Одеської області, де було вирішено очікувати літаки з топографічними картами, боєприпасами та озброєнням. Однак утриматися їм не вдалося – вороже кільце навколо з'єднання поступово звужувалося, його штаб опинився в оточенні, що завадило належним чином організувати взаємодію загонів. Партизани під тиском переважаючих сил ворога відступили в Голованівський ліс, де були блоковані ворожими частинами, які організували бомбардування лісового масиву з повітря, а також обстріл його важкою артилерією. На цей час у складі з'єднання залишилися загони “Смерть фашизму” (140 осіб), ім. М. С. Хрущова (60 осіб), ім. С. М. Кірова (45 осіб). Гостро відчувався брак командного складу, відсутність боєприпасів, озброєння; не було також радіозв'язку з УШПР. На нараді командування ввечері 14 березня 1943 р. було вирішено переформувати загони в дві роти і взвод кінної розвідки та здійснити прорив на північ для виходу в район м. Овруч Житомирської області, де передбачалося зустрітись із з'єднаннями С. А. Ковпака та О. М. Сабурова. 15 березня 1943 р., прорвавши вороже оточення, партизани пройшли на північ Правобережної України і 5 квітня, відбиваючи атаки противника, зайняли с. Молочки, а потім с. Старий Радин Поліської області, де зустрілись із з'єднанням під командуванням С. А. Ковпака.

Під час рейду загони з'єднання пройшли 2 396 км по території 84 районів Орловської, Курської, Сумської, Полтавської, Кіровоградської, Одеської, Вінницької, Київської, Житомирської та Поліської об-

ластей; форсували 18 річок (Сейм, Псел, Хорол, Дніпро, Рось Тетерів, Прип'ять та ін.); перетнули 15 залізничних, 33 шосейні дороги; провели 47 боїв та зіткнень з ворогом, зайняли 10 райцентрів, міст і містечок тощо. Незважаючи на невдалий хід другого етапу рейду (про це, зокрема, говорив сам М. І. Наумов), загалом він отримав високу оцінку ЦК КП(б)У та УШПР, передусім з точки зору політичного значення.

У сучасній історіографії хід та значення Степового рейду зведеного партизанського загону Сумської області під командуванням М. І. Наумова оцінюється неоднозначно, мають місце різноманітні, подекуди полярні, судження. Це обумовлює актуальність вивчення діяльності Українського кавалерійського партизанського з'єднання загалом, а також здійсненого ним рейду по південних областях України в період із 1 лютого по 5 квітня 1943 р.

Однією з головних умов об'єктивного дослідження Степового рейду є використання всього наявного масиву документальних джерел, що зосереджені в державних архівних установах. Комплекс документів з'єднання Українських кавалерійських партизанських загонів під командуванням М. І. Наумова зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), у фонді № 66. Частина з них надійшла до архіву в 1950 р. від Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук УРСР. Решту в 1954 р. та 1959 р. передав до архіву колишній командир з'єднання М. І. Наумов.

Всього у фонді нараховується 100 справ за 1942–1945 рр. Документи, які містять інформацію про Степовий рейд, зберігаються в 23 справах. Крім того, в 15 справах є документи, які хоч і не стосуються безпосередньо рейду, проте їх аналіз дозволяє зробити певні висновки, зокрема щодо особового складу з'єднання. Серед них – накази з'єднання з бойової діяльності та копії наказів УШПР з питань розвитку партизанського руху; вхідні та вихідні радіограми; звіти командування з'єднання та окремих загонів; відомості, зведення, рапорти, донесення про бойову та розвідувально-диверсійну діяльність, кількісний склад, наявність озброєння і боєприпасів, трофеї, знищення живої сили і техніки противника; журнали та щоденники з бойової діяльності загонів, журнали обліку кількісного складу, наявності озброєння, витрат боєприпасів, захоплення трофеїв; списки особового складу з'єднання та окремих загонів, анкети обліку особового складу, бойові характеристики, нагородні листи партизанів; щоденники та спогади командирів і бійців з'єднання та ін.

Слід зазначити, що частина документів періоду Степового рейду була втрачена, зокрема відсутні накази з особового складу та списки партизанів, оперативні зведення з'єднання тощо. Про це йдеться у звіті командування з'єднання про Степовий рейд, направленому першому секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову та начальникові УШПР

Т. А. Строкачу в 1944 р. У ньому М. І. Наумов повідомляв, що в ході важких боїв у березні 1943 р. “у лісі на схід від Станіславчика поширилися чутки, що командир і комісар з’єднання загинули. Під впливом загальної паніки були знищені всі документи штабу з’єднання та штабів загонів. Всі списки особового складу, оперзведення та робочі карти були спалені. Вціліли лише ті документи, які зберігалися в моїй польовій сумці та знаходились при мені. Багато штабних документів згоріло в моїй підводі, що загорілася від першої черги великокаліберного кулемета німецької бронемашини” (ф. 66, оп. 1, спр. 1, арк. 46).

Проте наявні у фонді № 66 документи дають можливість розкрити повну картину діяльності зведеного партизанського загону (з’єднання) Сумської області під командуванням М. І. Наумова під час Степового рейду. Крім того, важливим для вивчення зазначеної проблеми є комплекс документів Українського штабу партизанського руху (фонд № 62) та Центрального комітету КП(б)У (фонд № 1), які здійснювали керівництво партизанським рухом на території України, а також Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при Академії наук УРСР (фонд № 166).

Ці документи активно досліджувалися науковцями. На їхній основі написано низку праць, в яких йшлося також і про діяльність з’єднання та його роль у радянському партизанському русі опору. Серед них на особливу увагу заслуговує науково-довідкове видання “Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.)” (К., 2001)¹, підготовлене співробітниками ЦДАГО України на базі документів окремих партизанських загонів, груп, з’єднань, дивізій, а також Українського штабу партизанського руху. Характеристику ж документів фонду № 66, їхнього складу та змісту можна знайти у “Путівнику Центрального державного архіву громадських об’єднань України” (К., 2001)². Короткий зміст бесіди командира Українського кавалерійського партизанського з’єднання М. І. Наумова, зокрема його ставлення до Степового рейду, подав історик-архівіст А. В. Кентій у контексті огляду джерел “усної історії” про події Великої Вітчизняної війни, які зберігаються в ЦДАГО України³.

Отже, метою даної роботи є здійснення огляду всього наявного в ЦДАГО України масиву документів про Степовий рейд Українського кавалерійського партизанського з’єднання під командуванням М. І. Наумова; характеристика його кількісного та якісного складу; створення умов для введення в науковий обіг нових документів, їх подальшого наукового та інформаційно-довідкового використання.

Загальна інформація про Степовий рейд міститься у “Звіті про рейд Сумських партизанських загонів Героя Радянського Союзу М. І. Наумова по степових областях України в період з 1 лютого по 1 травня 1943 року” (ф. 66, оп. 1, спр. 1). Щоправда, хронологічні межі, зазначені у назві звіту, не відповідають змістові – вони збігаються з періодом

проведення Степового рейду з 1 лютого до 5 квітня 1943 р. Звіт адресувався першому секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову та начальникові УШПР Т. А. Строкачу і був підготовлений командуванням з'єднання в травні–червні 1944 р. у м. Києві. В основній частині звіту міститься оперативний план рейду, йдеться про оперативну обстановку та підготовку загонів до виходу в рейд тощо.

Особливий інтерес становлять щоденник бойових дій (арк. 20–63) і календар маршруту (арк. 78–89), які дозволяють поденно реконструювати рух партизанів, визначити пройдені ними населені пункти, відстань між ними та кількість кілометрів, подоланих за добу, а також простежити зіткнення та бойові сутички з ворогом і завдані йому втрати. Крім того, в щоденнику містяться дані про труднощі та проблеми, з якими стикалися партизани в ході рейду, а також подається бачення та оцінка командуванням окремих подій. Так, ситуацію, що склалася після переходу 26 лютого 1943 р. на правий берег Дніпра в район Чигирини М. І. Наумов пояснював: “Діяльність з'єднання за Дніпром, крім усіх труднощів ... ускладнювалася тим, що були відсутні топографічні карти правобережжя України. Приймаючи рішення рухатись за Дніпро, я сподівався використовувати карти тов. Семенчука... При наявності необхідних карт маршрут з'єднання був би зовсім іншим, більш вдалим, а діяльність з'єднання більш ефективною. [...] Крім того, ще в Сумській області відчувався брак боєприпасів і з прибуттям у Чигиринський район боєприпаси були вичерпані. Цією обставиною й пояснюється перебування з'єднання в районі Чигирини протягом 10 діб, що дало можливість німецькому командуванню сформувавши каральний загін чисельністю до тисячі чоловік з танками і бронемашинами та ланкою бомбардувальників, які надалі переслідували нас до Одеської області” (арк. 36). Є в щоденнику й опис бою біля Голованівського лісу, який і визначив подальший хід Степового рейду (арк. 44–49).

Важливою є інформація про результати рейду – дані про охоплену партизанами територію, кількість пройдених та зайнятих ними населених пунктів, форсованих річок, перейдених залізничних та шосейних доріг, проведених бойових операцій та сутичок з ворогом, а також втрати партизанів у ході рейду тощо (арк. 64–70). На особливу увагу заслуговує розділ про недоліки, де М. І. Наумов перераховує основні причини невдалого перебігу рейду після виходу з'єднання в південні області України: участь у рейді здебільшого молодих партизанів, які не мали бойового досвіду боротьби в тилу ворога; формування окремих загонів (“Червоний” та “За Батьківщину”) здебільшого місцевим населенням безпосередньо напередодні виходу в рейд у листопаді–грудні 1942 р.; відсутність єдиного бачення у керівництва Сумського підпільного обкому партії та Штабу партизанського руху Сумської області щодо виходу в південні регіони України; виведення з підпорядкування

з'єднання двох потужних партизанських загонів напередодні виступу в південні області; незабезпечення боєприпасами та іншими матеріалами з Великої землі; відсутність чіткої взаємодії загонів та низький авторитет командного складу тощо (арк. 70–77).

Крім основної звітної частини, в даній справі також зберігаються додаткові матеріали, які дозволяють детальніше вивчити окремі аспекти Степового рейду. Серед них – опис окремих бойових операцій із доданими до них картами з умовними позначеннями (прорив з'єднання через залізничну магістраль Ворожба–Коренево Курської області з 3 на 4 лютого 1943 р.; розгром ворожих гарнізонів на шосе Юнаківка–Суми з 6 на 7 лютого; засідка проти відступаючих частин ворога на шосе Миропілля–Суми 8 лютого; перехід шосе Хорол–Полтава 21 лютого; вихід із оточення в районі Голованівського лісу Одеської області 14 березня; операції на відрив у районі Велика Севастянівка–Івангород Вінницької області 19 березня та в районі Біла Церква Київської області 25 березня (арк. 102–123). Крім того, в доданих до загального звіту довідках начальника 1-го відділу УШПР В. С. Погребенка та начальника УШПР Т. А. Строкача йдеться про хід рейду з Хінельських лісів у район Чигирина Кіровоградської області та про його результати (арк. 151–152, 153–158); у звіті секретаря Конотопського підпільного райкому П. І. Петрікея міститься інформація про політичну роботу під час рейду та кількісний склад комуністів і комсомольців (арк. 124–150).

У той же час при використанні звіту слід враховувати думку його авторів, зокрема, що він “не може дати повної картини результатів бойових дій з'єднання і тим більше загонів чи окремих партизанів-розвідників, оскільки події розвивалися з такою швидкістю, а штаби загонів ще не вміли працювати по-польовому чи ще не були організовані й багато не враховано ніким. [...] Лише детальне вивчення по слідах рейду може дати повні результати рейду” (арк. 19).

Крім того, описання рейду партизанського з'єднання під командуванням М. І. Наумова міститься у звіті про діяльність підпільних та партійних організацій і партизанський рух в Сумській області, поданому до ЦК КП(б)У Сумським обкомом партії у вересні 1946 р. (ф. 1, оп. 22, спр. 542, арк. 317–341).

Як зазначалося, об'єднання партизанських загонів Сумської області під командуванням М. І. Наумова створювалося з метою проведення рейду по південних районах Сумської області (Сумському, Краснопільському, Тростянецькому, Лебединському та Охтирському), й лише пізніше, після стрімкого та успішного просування по Сумщині, воно рушило на південь України. Термін рейду спочатку також визначався 20–30 добами. Зокрема, про це зазначено в оперативному плані, розробленому напередодні рейду М. І. Наумовим та затвердженому начальником Сумського обласного штабу партизанського руху

Я. І. Мельником. Слід зазначити, що у фонді Українського кавалерійського партизанського з'єднання зберігається два примірники цього плану. Перший – передрукований машинописний текст – міститься у звіті командування, підготовленому в 1944 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 1, арк. 12–15). Другий – рукописний примірник, створений, ймовірно, в період рейду, – зберігається серед записів командира партизанського загону ім. М. С. Хрущова А. І. Інчина (ф. 66, оп. 1, спр. 89, арк. 3–4 та зв.). В оперативному плані вказуються мета, завдання, хронологічні межі рейду, кількість його учасників та їхнє озброєння тощо.

Також дана інформація знаходить підтвердження в оперативному плані заходів УШПР з активізації дій партизанських загонів України на лютий–березень 1943 р. (ф. 62, оп. 1, спр. 55, арк. 1–9; ф. 1, оп. 22, спр. 29, арк. 6–14). Зокрема, мотивуючи необхідність проведення рейдів у тилу ворога, передбачалася дислокація партизанських формувань: під командуванням М. І. Наумова на території Сумської області; М. Й. Воронцова – в районі Охтирки Сумської області, М. О. Семенчука – в районі Чигирини Кіровоградської області, А. І. Щебетуна – в Недригайлівському районі Сумської області.

Чіткі дані про бойову та диверсійну діяльність з'єднання М. І. Наумова містять оригінали наказів з бойової діяльності по з'єднанню. У справі № 11 (арк. 3–34 та зв.) всього 32 накази за період з 31 січня по 9 березня 1943 р. (№№ 1–6, 8–11, 13–15, 17–31). В них ідеться про бойову обстановку, розміщення та сили противника; маршрути і порядок руху, конкретні дії окремих загонів; бойові операції та сутички з ворожими військами; місця розташування командного пункту, заступника командира на період дії наказу, паролі тощо. Накази написані олівцем, подекуди чорнилом, у зошиті, більшість з них мають оригінальні підписи командира з'єднання М. І. Наумова, военкома І. Є. Анісімова та начальника штабу Ю. В. Дорошенка (від 28 лютого 1943 р. – Г. А. Мельника), а також підписи командирів партизанських загонів, які засвідчують ознайомлення зі змістом наказів (ім. М. С. Хрущова – А. І. Інчин, “Червоного” – В. М. Козлов, “Смерть фашизму” – В. П. Кочемазов, ім. С. М. Кірова – А. І. Щебетун). Важливо відзначити, що після 4 березня 1943 р. (від наказу № 26) накази підписував лише начальник штабу Г. А. Мельник та знайомився лише командир А. І. Інчин. Це можна пояснити тим, що командний пункт штабу з'єднання перебував у партизанському загоні ім. М. С. Хрущова, очолюваному А. І. Інчиним.

Основної діяльності з'єднання стосувалися й окремі накази УШПР. Так, об'єднані загоони під командуванням М. І. Наумова згадуються у наказах № 0024 від 3 березня 1943 р. щодо організації в партизанських загонах зарядження патронів для вітчизняних гвинтівок та автоматів і № 0034 від 16 березня про встановлення регулярного поштово-

го зв'язку бійців партизанських загонів із їхніми сім'ями (ф. 62, оп. 1, спр. 27, арк. 39, 56).

Накази з особового складу з'єднання за період Степового рейду (за нашими підрахунками, їх мало бути 8), на жаль, не збереглися. Щоправда, в наказі № 9 з особового складу від 10 квітня 1943 р. говориться безпосередньо про сам рейд (ф. 66, оп. 1, спр. 12, арк. 1 та зв.). Зокрема, що з'єднання пододало шлях в 3 тис. км, а також зазначається що відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 9 квітня 1943 р. за результатами рейду командир з'єднання М. І. Наумову присвоєно звання генерал-майора, 110 бійців та командирів нагороджено орденами та медалями Союзу РСР, а 120 – представлено до урядової нагороди.

Встановити зміни в керівному складі дозволяють окремі накази УШПР з особового складу, що зберігаються у фонді Українського штабу партизанського руху. Зокрема, інформацію про призначення начальником штабу об'єднаних партизанських загонів Г. А. Мельника та комісаром І. Є. Анісімова містять накази №№ 0065, 0069 від 28 лютого та 5 березня 1943 р. відповідно (ф. 62, оп. 1, спр. 29, арк. 71, 75). Крім того, окремі дані про призначення чи звільнення є у вхідних та вихідних радіограмах з УШПР. Зокрема, в них йдеться про призначення комісара з'єднання І. Є. Анісімова, начальника штабу А. Г. Мельника, помічника начштабу з'єднання з розвідки О. П. Усачова, секретаря партбюро загону ім. С. М. Кірова М. Т. Лукашова, старшого лікаря з'єднання В. Є. Советова та ін. (ф. 66, оп. 1, спр. 14, арк. 5, 6, 19зв., 27 та зв., 32, 35, 36).

Накази по окремих партизанських загонах з'єднання за даний період, на жаль, також збереглися не в повному обсязі. Так, у документах штабу загону “Смерть фашизму” є 7 наказів (№№ 1–7) за період з 21 березня по 4 квітня 1943 р. по щойно створеній 2-й роті з'єднання – колишньому загону “Смерть фашизму” (ф. 66, оп. 1, спр. 82, арк. 2–7 та зв.). Оскільки після виходу з Одеської області загін зазнав суттєвих кількісних змін, то ці накази переважно стосувалися особового складу. Зокрема, наказом № 1 від 21 березня 1943 р. призначено командний склад 2-ї роти з'єднання (арк. 2 та зв.); № 2 від 22 березня затверджено список особового складу 2-ї роти (арк. 2зв.–4); в інших наказах йдеться про прийняття до загону, зарахування на забезпечення, а також вибуття із загону через поранення, загибель чи зникнення безвісти тощо. Наказ № 4 від 28 березня є наказом з бойової діяльності (арк. 5 та зв.). По інших загонах з'єднання наказів за період Степового рейду не збереглося.

Інформацію про хід рейду містять вхідні та вихідні радіограми штабу з'єднання (ф. 66, оп. 1, спр. 14). Всього у фонді з'єднання за цей період збереглося 8 вхідних радіограм – з 18 лютого по 5 березня

1943 р. (арк. 1-6 та зв.). Із них від УШПР надійшло 6 радіограм, які стосувались окремих бойових доручень і напрямку руху, постачання з'єднання боєприпасами та медикаментами, забезпечення належного санітарного стану тощо. Ще дві радіограми з проханням повідомити місце перебування з'єднання надійшли від Я. І. Мельника.

Значно більше за даний період у фонді з'єднання відклатося вихідних радіограм – всього 37 за період від 19 лютого по 6 березня 1943 р. (спр. 14, арк. 12–37 та зв., 45). Із них 35 радіограм відправлені в УШПР та 2 – відповіді Я. І. Мельнику. В радіограмах до УШПР міститься прохання передати озброєння та оперативні карти; інформується про результати бойової та диверсійної діяльності; подається кількісний склад та бойове забезпечення загонів з'єднання; містяться дані про призначення командного складу тощо.

Повний обсяг листування з'єднання з УШПР зберігається у фонді № 62 і дозволяє відтворити більш детально хід Степового рейду. Всього від УШПР безпосередньо до командування з'єднання чи загонів, що рухалися у його складі, а також через радіостанцію Я. І. Мельника в період рейду було направлено 86 радіограм. Крім того, інформація про з'єднання та його діяльність міститься в шифротелеграмах УШПР в інші з'єднання та загони, а також до ЦК КП(б)У (ф. 62, оп. 1, спр. 1275, 1276, 1277, 1278, 1279). Шифротелеграм, які надійшли до УШПР, у фонді № 62 нараховується 107 (ф. 62, оп. 1, спр. 1325, 1326, 1357, 1362, 1364). Їхній аналіз дозволяє зробити висновки про регулярний зв'язок керівництва з'єднання із УШПР аж до 13 березня, коли його сили були розпорошені, а рація опинилася у групі партизанів, очолюваної М. Т. Лукашовим та В. М. Козловим. Саме з ними після 16 березня і аж до об'єднання із загонами Я. І. Мельника УШПР мав зв'язок. Командир з'єднання М. І. Наумов вийшов на зв'язок лише 6 квітня 1943 р. через рацію Я. І. Мельника з повідомленням про результати виходу з оточення в районі Голованівського лісу Одеської області (повторно 10 квітня), а також 9 квітня (разом із С. А. Ковпаком, О. Ф. Федоровим та Я. І. Мельником) із повідомленням про зустріч на р. Прип'ять.

Крім того, витяги з шифротелеграм по УШПР зберігаються в справах його розвідувального відділу. Вони стосуються різноманітних питань: організація та ведення розвідки з'єднання (ф. 62, оп. 1, спр. 199, арк. 48, 57); рух ворожих військ (спр. 200, арк. 25, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 52), дислокація гарнізонів та перебування каральних органів (спр. 204, арк. 91; спр. 243, арк. 67, 73, 86, 87); місце розташування німецьких аеродромів (спр. 203, арк. 46, 49) та оборонних укріплень (спр. 204, арк. 85, 90); диверсійні дії партизанів на комунікаціях противника (спр. 246, арк. 16, 21, 22); злочини окупантів щодо мирного населення (спр. 210, арк. 82, 83); економічне та політичне становище жителів окупованих територій (спр. 248, арк. 29 та зв.). Дані про листування з ви-

кладом їхнього короткого змісту зафіксовані у книгах та журналах реєстрації вихідних і вхідних шифротелеграм (ф. 62, оп. 1, спр. 198, 264, 268). Окремі факти з повідомлень керівництва з'єднання подаються і в розвідувальних зведеннях УШПР про рух ворога, розміщення та роботу аеродромів, а також про діяльність з'єднання та просування його на захід – всього 6 зведень за період з 17 лютого по 5 березня 1943 р. (ф. 62, оп. 1, спр. 223, арк. 62, 65–66, 67–68, 74–75, 77–78, 93–94).

Загальну картину виходу з'єднання на зв'язок із УШПР дають таблиці радіозв'язку за лютий і березень 1943 р. (ф. 62, оп. 1, спр. 337, арк. 4-10) та схема радіозв'язку УШПР станом на 1 березня 1943 р. (спр. 328, арк. 4).

Цінні статистичні дані про бойову та диверсійну діяльність з'єднання та окремих партизанських загонів, їхні втрати та захоплені ними трофеї, хід спільних бойових операцій окремих загонів, розвідувальні дані в період рейду містяться у зведенні по з'єднанню та у зведеннях, донесеннях, рапортах окремих партизанських загонів, які подавалися до штабу з'єднання (ф. 66, оп. 1, спр. 18, арк. 1, 9–11 та зв., 13–18, 58–91 та зв.). Всього у справі № 18 їх нараховується 42 за період із 1 лютого по 15 березня 1943 р. Із них: по партизанському загону ім. М. С. Хрущова – 16 за час із 4 лютого по 15 березня (арк. 60 та зв., 63, 65, 66 та зв., 70 та зв., 74, 79 та зв., 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91 та зв.); по “Червоному” партизанському загону – 11 за період з 1 лютого по 3 квітня (арк. 10, 17, 18, 62 та зв., 69 та зв., 72, 73, 75 та зв., 76, 80, 85); по загону “За Батьківщину” – 6 за час від 1 по 11 лютого (арк. 13, 15, 58 та зв.-59, 64, 67 та зв., 68); по загону ім. С. М. Кірова – 5 за період з 1 по 15 лютого (арк. 14, 16, 61, 71, 78); по загону “Смерть фашизму” – 4 за період з 1 лютого по 8 березня (арк. 9 та зв., 12, 77, 87). На особливу увагу заслуговує оперативне зведення партизанського загону ім. М. С. Хрущова від 15 березня 1943 р., в якому йдеться про бойові дії загону в Голованівському лісі щодо прикриття штабу з'єднання, захисту командного пункту та радіостанції (арк. 91 та зв.).

Загальна ж оперативна інформація про рух з'єднання та його бойову діяльність міститься в оперативних зведеннях Українського штабу партизанського руху, що постійно подавалися в ЦК КП(б)У (ф. 1, оп. 22, спр. 35, арк. 16–51).

Відомості про чисельний та бойовий склад окремих загонів містяться в зведених даних та стройових записках, що подавалися командуванням загонів до штабу з'єднання – всього 13 за період з 1 лютого по 10 березня 1943 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 23, арк. 1–12, 14). Із них по “Червоному” партизанському загону нараховується 5 таких документів за період із 6 лютого по 10 березня (арк. 1, 3, 4, 7, 14); по загону “Смерть фашизму” – 3 за період від 12 лютого по 8 березня (арк. 5 та зв., 8 та зв., 11); по загону ім. С. М. Кірова – 3 за період із 24 лютого

по 8 березня (арк. 7, 9, 10); по загону “За Батьківщину” – 1 за 12 лютого (арк. 2); по загону ім. М. С. Хрущова – 1 за 8 березня (арк. 12). У зведених даних по “Червоному” партизанському загону та загонах ім. С. М. Кірова, “Смерть фашизму” та ім. М. С. Хрущова поряд із списками командного складу загонів подається кількість особового складу, в тому числі й у національному зрізі (арк. 10–12, 14).

Також дані про кількісний склад з’єднання та окремих загонів, що входили до його складу на кінець рейду знаходимо у звіті про бойову діяльність українських партизанських загонів (ф. 66, оп. 1, спр. 7, арк. 1) та у звіті про бойову діяльність партизанських загонів з’єднання Героя Радянського Союзу генерал-майора М. І. Наумова з 1 квітня по 7 листопада 1943 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 23, арк. 22); звітах про бойову діяльність партизанського загону ім. М. С. Хрущова з 1 квітня по 7 листопада 1943 р. та з 1 квітня по 20 листопада 1943 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 16, арк. 65, 69).

Крім того, загальні повідомлення про Степовий рейд містяться і в листах командування з’єднання до Й. В. Сталіна та М. С. Хрущова від 19 та 21 липня 1944 р. відповідно (ф. 66, оп. 1, спр. 13, арк. 1–11; 48–53). Текст листів фактично збігається, обидва підписані командиром з’єднання М. І. Наумовим, комісаром М. М. Тарасовим та начальником штабу В. К. Лопатніковим. У них подаються окремі дані про бойову та диверсійну діяльність, масово-політичну роботу серед населення під час рейду тощо (арк. 3–4; 49).

Значно доповнюють загальну інформацію про Степовий рейд відомості окремих загонів з’єднання. Так, дані про їхню діяльність містяться у журналі обліку проведених загонами бойових і диверсійних дій за період 4 лютого 1943 р. – 20 березня 1944 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 21, арк. 1–4). В ньому зокрема зафіксовано місця операцій, проведених партизанами 4, 6, 7, 9 та 10 лютого; втрати ворогом живої сили та матеріальних ресурсів; захоплені трофеї; прізвища партизанів, які відзначилися та заслужували на нагородження тощо.

Цінну інформацію про бойову діяльність окремих загонів, які брали участь у Степовому рейді, знаходимо також і в документах штабів цих загонів: “Смерть фашизму” (ф. 66, оп. 1, спр. 82–86), ім. М. С. Хрущова (спр. 87–91), “Червоний” партизанський загін (спр. 95–100). Наприклад, свідчення про кількісний та командний склад загону ім. М. С. Хрущова на період завершення Степового рейду (1 квітня 1943 р.) можна віднайти у звітах командування загону про бойову діяльність за період з 1 квітня по листопад 1943 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 88, арк. 1, 5, 9); про бойову діяльність загону “Червоний” – у журналі обліку розтрат боеприпасів за період з 20 березня 1943 р. по 17 січня 1944 р. та журналі обліку взятих трофеїв за період з 20 березня 1943 р. по 1 січня 1944 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 96, арк. 122–129, 135–136).

Важливу інформацію, що стосується Степового рейду, містять облікові справи Українського кавалерійського партизанського з'єднання (ф. 62, оп. 4, спр. 249); його окремих загонів: “Смерть фашизму” під командуванням В. П. Кочемазова (спр. 172, арк. 1–14; спр. 230, арк. 32–47), “Червоний” під командуванням В. М. Козлова (спр. 250, арк. 1–14), “За Батьківщину” під командуванням І. Т. Пастушенка (спр. 250, арк. 33–37), ім. С. М. Кірова під командування І. Т. Щebetуна (спр. 250, арк. 44–52); загонів, які брали участь у Степовому рейді: ім. Г. Котовського під командуванням М. І. Воронцова (спр. 66) та загону УШПР під командуванням М. А. Семенчука (спр. 312). Вміщуючи загальні дані про партизанське формування відповідно до прийнятої форми (дата, місце створення, командний, особовий та бойовий склад, район діяльності, засоби зв'язку, щоденник бойових дій, листування з УШПР, потреби в допомозі та її отримання, нагороджені тощо), вони деталізують масштабну картину Степового рейду. Особливо інформаційними у цьому плані є щоденники з бойової діяльності. Крім того, подані у справах статистичні дані, дозволяють відстежити кількість партизанів, озброєння, боєприпасів тощо. В деяких справах зберігаються загальні довідки про бойову діяльність загону, в яких також йдеться про його участь у Степовому рейді (спр. 66, арк. 90; спр. 249, арк. 1–2; спр. 312, арк. 5 та зв.).

Крім того, велика кількість документів із даними про чисельний склад з'єднання та результати його бойової діяльності зберігається серед матеріалів відділів УШПР та ЦК КП(б)У (фонд № 62, опис № 1; фонд № 1, опис № 22). Інформація загального характеру про хід Степового рейду, чисельний і бойовий склад загонів, їхню дислокацію, бойову та диверсійну діяльність, результати рейду тощо, міститься у довідках та доповідних записках УШПР про розвиток партизанського руху в Україні. Серед них: про вжиті заходи щодо розвитку партизанського руху на Правобережній Україні з листопада 1942 р. по 1 липня 1943 р. (ф. 62, оп. 1, спр. 23, арк. 1–43); про результати бойової діяльності партизанських загонів, які підтримували регулярний радіозв'язок з УШПР з моменту їхньої організації до 1 березня 1943 р. (спр. 100, арк. 47); про бойову діяльність партизанських загонів за лютий 1943 р. (спр. 100, арк. 25–36); про рейди партизанських загонів України (спр. 23, арк. 54–59); про дислокацію партизанських загонів та їхню чисельність станом на 9 і 16 березня 1943 р. (спр. 23, арк. 77–79; спр. 104, арк. 63–64, 65–67) та інші (спр. 100, арк. 50–55, 58–59, 68–75; спр. 104, арк. 18–19, 22–29, 30–32).

Крім того, в цих документах віднаходимо оцінку рейду з боку УШПР. Так, у доповідній записці про вжиті заходи щодо розвитку партизанського руху на правобережній території України з листопада 1942 р. по 1 липня 1943 р. зазначається, що “поруч з бойовими діями,

рейд з'єднання Наумова по південних областях України мав велике політичне значення для активізації місцевого населення в боротьбі з окупантами та своїм досвідом показав можливість рейдування великих загонів по степових районах” (ф. 62, оп. 1, спр. 23, арк. 22). У доповідній записці першого секретаря ЦК КП(б)У М. С. Хрушова Й. В. Сталіну про стан партизанського руху в Україні за період з 1 жовтня 1942 р. по 1 квітня 1943 р. та про план заходів на весняно-літній період 1943 р. (ф. 1, оп. 22, спр. 2, арк. 63–98; ф. 62, оп. 1, спр. 16, арк. 2–37) щодо рейду під командуванням М. І. Наумова зазначалося: “...першими вийшли на територію південної частини України та своїми діями показали можливість більш широкого проникнення партизанських загонів у південні степові області України” (ф. 1, оп. 22, спр. 2, арк. 75–76; ф. 62, оп. 1, спр. 16, арк. 14–15).

Уявлення про матеріально-технічне забезпечення партизанів під командуванням М. І. Наумова в ході рейду дають накази УШПР (та акти до них) про скидання та доставку загонам вантажу (ф. 62, оп. 1, спр. 98, арк. 95–100, 150–153). На звороті наказів міститься позначка про їхнє виконання. Крім того, у плані-календарі скидання вантажів загонам у тил ворога на лютий–березень 1943 р. (ф. 62, оп. 1, спр. 99, арк. 5) у журналі обліку вильоту літаків (спр. 124, арк. 5-7), а також у довідках, повідомленнях УШПР, у донесеннях про польоти (спр. 43, арк. 45; спр. 101, арк. 11, 19, 20, 43, 82, 83, 92-95; спр. 122, арк. 49, 70) є дані про забезпечення загонів М. І. Наумова озброєнням та боєприпасами, іншими матеріалами, необхідними для проведення диверсійної та бойової діяльності. Вони дозволяють зробити висновок, що за весь період рейду безпосередньо для загонів під командуванням М. І. Наумова передбачалося 3 літако-вильоти, з яких лише 2 були успішні – в ніч з 14 на 15 березня в район Голованівського лісу викинуто 16 мішків з вантажем. Про третій, невдалий, виліт в район Чигирини 5 березня, мова йде у листі начальника УШПР Т. А. Строкача командирові 101-го авіадесантного полку В. С. Гризодубовій (ф. 62, оп. 1, спр. 43, арк. 47–49; спр. 122, арк. 71–73).

На увагу заслуговують і оперативні карти з'єднання. Зокрема, у звіті про Степовий рейд як додатки до описів окремих воєнних операцій додаються фрагменти карт із схематичними позначеннями напрямів руху з'єднання, розташування ворожих гарнізонів, місць зіткнень із силами ворога, бомбардування з'єднання ворожою авіацією тощо (ф. 66, оп. 1, спр. 1, арк. 105, 108, 111, 114, 116, 120, 123). Крім того, у фонді зберігається карта під назвою “Рейд Сумських партизанських загонів з'єднання Героя Радянського Союзу генерал-майора т. Наумова по степових областях України (1-й рейд)”, складена в 1944 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 60, арк. 1). Карти є суттєвим доповненням до щоденника бойових дій та до маршруту руху, вони дозволяють чітко визначити окремі населені пунк-

ти, де діяли партизани, оскільки їх складно встановити за здебільшого рукописними текстами наказів, зведень, рапортів, спогадів тощо.

Додатковим джерелом вивчення перебігу Степового рейду є спогади та щоденники його учасників, стенограми бесід з ними. Одні з них мають цінну інформацію, чітку структуру у формі щоденникових записів, інші – загальний опис у вигляді спогадів чи оповідань. До того ж, вони вміщують і неофіційні дані про настрої партизанів та їхні взаємовідносини, ставлення до тих чи інших подій, оціночні судження, а також додаткові свідчення про окупаційний режим, про настрої місцевого населення та його реакцію на дії партизанів тощо.

На особливу увагу заслуговує щоденник командира партизанського загону ім. М. С. Хрущова А. І. Інчина (рукописний текст олівцем у шкільному зошиті) (ф. 66, оп. 1, спр. 89, арк. 1–21). Він охоплює події від 31 січня по 7 лютого 1943 р. і містить дані про оперативну обстановку, результати бойової діяльності, зокрема щодо кількості знищеної живої сили противника, захоплених трофеїв, поповнення загону місцевим населенням та ін. На початку щоденника записаний оперативний план рейду (арк. 3–4 та зв.), в кінці подаються схеми операцій переходу лінії залізниці Ворожба–Коренево в ніч на 4 лютого 1943 р. та форсування р. Дніпра 26 лютого 1943 р., описується бій загону ім. М. С. Хрущова в селах Воронівка й Андрусівка (арк. 19, 20).

Про Степовий рейд йдеться також і в спогадах комісара загону “Смерть фашизму” П. І. Петрікея, написаних у травні 1944 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 52, арк. 75–122 та зв.; копія – ф. 166, оп. 3, спр. 67, арк. 32–77). В них дається характеристика командного складу окремих загонів, що йшли у рейд, та їхніх підрозділів; описується перебіг рейду, акцентується увага на окремих подіях, зокрема перехід через р. Дніпро, вихід із Голованівського лісу, перебування в с. Молочки та зустріч із партизанами С. А. Ковпака тощо. Описує автор і деякі аспекти окупаційного режиму, які він спостерігав у ході рейду, зокрема податкову систему; подає власне бачення ситуації, що склалася в Голованівському лісі тощо.

У щоденнику політрука 1-ї роти “Червоного” партизанського загону І. П. Коренського, хронологічні межі якого охоплюють період з листопада 1942 р. (вступ до загону) по 12 грудня 1943 р. (загибель у бою) детально по днях відтворено рух з’єднання та перебіг рейду (ф. 66, оп. 1, спр. 99, арк. 43–49 та зв.). Поденно описано хід рейду та бойову діяльність з’єднання в спогадах командира загону ім. М. С. Хрущова А. Г. Сипливого (ф. 66, оп. 1, спр. 56, арк. 11–33 та зв.; копія – ф. 166, оп. 3, спр. 67, арк. 311–327).

Побіжний опис Степового рейду міститься в спогадах командира роти “Червоного” партизанського загону І. П. Коновалова, датованих 17 січня 1944 р. Зокрема, згадується про диверсії на шляху Суми–

Харків, що призвели до зупинки руху ворожих сил; про просування з'єднання по території Полтавщини, знищення гарнізонів поліції та жандармерії; форсування залізниці Київ–Полтава, р. Дніпро; вихід із оточення в районі Станіславчика і Голованівського лісу Одеської області та просування на північ України (ф. 66, оп. 1, спр. 59, арк. 5–6 та зв.). У стенограмі бесіди з командиром головної розвідки з'єднання С. А. Пузановим йдеться про його участь у Степовому рейді, дається детальний опис виходу з оточення в районі Умані в квітні 1943 р. (ф. 166, оп. 2, спр. 276, арк. 1–8).

Менш інформаційними є спогади, щоденникові записи, оповідання інших партизанів з'єднання, в яких згадується подія Степового рейду: начальника штабу загону “Смерть фашизму” В. К. Лопатнікова (ф. 66, оп. 1, спр. 54, арк. 1–21; копія – ф. 166, оп. 3, спр. 67, арк. 13–26); бійців того ж загону Р. Г. Гордінської (ф. 66, оп. 1, спр. 55, арк. 87–103 та зв.) та Н. А. Звездкіна (ф. 66, оп. 1, спр. 54, арк. 51). У деяких спогадах містяться лише побіжні згадки про Степовий рейд, зокрема, комісар Київського партизанського загону А. С. Новік згадує, що в березні 1943 р. зі степових областей України пройшли загоны з'єднання М. І. Наумова (ф. 66, оп. 1, спр. 45, арк. 56; копія – ф. 166, оп. 3, спр. 67, арк. 226–239).

Крім того, у стенограмах бесід співробітників ЦК КП(б)У та Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР, проведених із колишніми командирами та бійцями Українського кавалерійського партизанського з'єднання після війни, також є інформація про подію Степового рейду. Серед них: стенограма бесід із М. І. Наумовим, які відбулись у травні 1946 р. (ф. 166, оп. 2, спр. 256, арк. 96–120; оп. 3, спр. 70, арк. 148–223); колишнім начальником Сумського обласного штабу партизанського руху Я. І. Мельником від 15 жовтня 1948 р. (ф. 166, оп. 2, спр. 379, арк. 37–38); комісаром загону “Смерть фашизму” П. І. Петрікеєм від 14 липня 1944 р. (ф. 166, оп. 3, спр. 70, арк. 35–54); бійцем загону ім. С. М. Кірова Ф. Я. Горобцем (спр. 70, арк. 331–340); іншими партизанами з'єднання, а також із жителями Сумської області, які свідчили про дію з'єднання в період рейду (ф. 166, оп. 3, спр. 69). Наприклад, цікавими є думки М. І. Наумова про Степовий рейд: “Спочатку я хотів вийти у Молдавію, а потім у Прикарпаття, а потім, може, і в Закарпатську Україну. Але цей рейд у мене був зірваний, і я втратив зв'язок з Великою землею. Без цього зв'язку не було сенсу мені туди йти і пропадати. Я різко повернув від Голованівська на північний захід, потім – на північ і пішов шукати зв'язку з Москвою, у надії знайти з'єднання Ковпака, Сабурова та інших” (ф. 166, оп. 2, спр. 256, арк. 118).

Слід зазначити, що дослідження Степового рейду не може бути повним без вивчення та аналізу даних про партизанів, які брали в ньому участь. Основними джерелами для цього є списки з особового складу.

Щоправда, як уже повідомлялося, зазначені списки з'єднання періоду рейду не збереглися. Однак серед документів УШПР відклатося декілька списків, складених напередодні виходу загонів у рейд: два по загону ім. М. С. Хрущова, очолюваного на той час М. І. Наумовим, та по одному списку груп під командуванням А. І. Щебетуна та М. А. Семенчука. Так, у списках особового складу загону ім. М. С. Хрущова станом на 21 січня 1943 р. (один на 68 осіб, а другий – на 72) міститься інформація про рік народження, національність, партійний стаж, загальну та військову освіту, нагороди, військове звання, посаду та посадовий оклад до війни, посаду в загоні, звідки прибув у загін, ким направлений, склад та місце перебування родини. Списки підписали командир загону М. І. Наумов, комісар І. Г. Говоров та начальник штабу А. І. Інчин (ф. 62, оп. 1, спр. 90, арк. 49–50, 53–54). Список групи А. І. Щебетуна на 9 осіб датується 2 грудня 1942 р. Він засвідчений безпосередньо командиром загону та начальником штабу і має дані про час вступу в загін, посаду і місце роботи на день вступу тощо (ф. 62, оп. 1, спр. 90, арк. 55). Список групи М. А. Семенчука на 10 чоловік, складений на час направлення її УШПР у Сумський обласний штаб партизанського руху всередині січня 1943 р. У ньому йдеться про посаду членів групи, рік народження, національність, партійність, службу в армії та звання, останнє місце роботи тощо (ф. 62, оп. 4, спр. 312, арк. 36).

У той же час не слід відкидати й пізніше складені списки та журнали обліку особового та командного складу по з'єднанню та окремо по загонах. Їх у фондах з'єднання та УШПР досить багато. Вони складені за різними критеріями і містять цінну інформацію про участь окремих осіб у партизанській боротьбі в роки Великої Вітчизняної війни загалом та у Степовому рейді зокрема. В даних списках інтерес викликають саме записи про дату та місце вступу до загону, аналіз яких дозволить зробити певні висновки щодо партизанів-учасників рейду (ф. 66, оп. 1, спр. 24, 25, 26, 85).

Також зацікавленість викликають анкети обліку особового складу з'єднання (ф. 66, оп. 1, спр. 27–34). Вони складені в 1944 р. і містять детальну інформацію про партизанів (прізвище, ім'я, по батькові, назва загону, займана посада в загоні, рік народження, національність, партійність, освіта (загальна та військова), військове звання, військова спеціальність, сімейний стан, цивільна спеціальність та отримуваний оклад, дата та місце вступу в загін, звідки прибув до загону, нагороди, поранення, куди вибув, адреса проживання сім'ї, особливі позначки). Крім того, у фонді зберігаються бойові характеристики, автобіографії, нагородні листи на окремих партизанів-учасників Степового рейду: командира загону ім. М. С. Хрущова А. І. Інчина (спр. 35, арк. 16 та зв.); командира відділення цього ж загону В. К. Трускало (арк. 41), командира диверсійної групи загону “Смерть фашизму” М. А. Шабаліна (арк. 45) та ін.

Крім того, у фонді УШПР збереглися загальні списки командного складу партизанських загонів України, в яких є дані про командира з'єднання М. І. Наумова, а також про командирів, комісарів та начальників штабів партизанських формувань, які брали участь у рейді. В деяких із них зазначено кількість партизанів, озброєння та боеприпасів у загонах (ф. 62, оп. 1, спр. 23, арк. 93–100, 102–117; спр. 481, арк. 45–66, 68–86).

У фонді відклалися документи, що дозволяють зробити висновки про ставлення до рейду його безпосередніх учасників, їхню оцінку бойової діяльності тощо. Так, відстежити взаємовідносини керівництва сумських партизанів у ході підготовки до рейду, загальну ситуацію в загонах, позицію окремих командирів тощо дозволяє стенограма наради в ЦК КП(б)У з питань про стан партизанських загонів Сумської області від 2 лютого 1943 р. (ф. 1, оп. 22, спр. 17, арк. 1–28; спр. 550, арк. 1–28). Змістовною з цієї точки зору є також доповідна записка начальника Сумського обласного штабу партизанського руху Я. І. Мельника від 9 лютого 1943 р., адресована начальникові УШПР Т. А. Строкачу (ф. 62, оп. 1, спр. 40, арк. 16–19 та зв.). В ній досить детально описується процес підготовки до рейду в південні райони Сумської області; атмосфера, що склалася серед керівництва сумських партизанів; суперечності стосовно виходу загонів під командуванням М. І. Наумова в рейд тощо.

Оцінка Степового рейду, взаємовідносини командування висвітлюються у доповідній записці секретаря Сумського підпільного обкому КП(б)У М. Т. Лукашова в ЦК КП(б)У від 2 травня 1943 р. Її автор – учасник рейду – не лише описує бойову та політичну діяльність партизанів, а й подає роз'яснення мотивів поведінки командирів партизанських загонів, які від'єдналися від основної частини з'єднання, та різко критикує М. І. Наумова (ф. 1, оп. 22, спр. 553, арк. 23–28 та зв.).

Значний інтерес викликає також пояснювальна записка М. І. Наумова начальникові УШПР Т. А. Строкачу про результати Степового рейду, написана в с. Аревичи Поліської області 5 квітня 1943 р. – відразу після виходу з рейду і приєднання до Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (ф. 66, оп. 1, спр. 13, арк. 61–66 та зв.). У ній М. І. Наумов називає причини, що призвели до відхилення з'єднання від наміченого південного напрямку руху: втрата зв'язку з УШПР; відсутність боеприпасів та мала кількість автоматичної зброї; значна перевага особового складу, викликана надзвичайно складною оперативною обстановкою в південних областях України. Крім того, детально описано бій у Голованівському лісі 14 квітня 1943 р., вказано кількість наступаючих сил та технічне забезпечення ворога, а також говориться про “зрадницьку” поведінку окремих командирів партизанських загонів. У кінці записки йдеться про подаль-

ший маршрут залишків з'єднання на північ, зазначається командний та бойовий склад, який вийшов з рейду, а також про потреби з'єднання для розвитку подальшої боротьби в тилу ворога. Цінність даної записки, на нашу думку, полягає в тому, що вона написана відразу ж після рейду, має відносно неофіційний характер та емоційне забарвлення, містить оціночні судження поведінки конкретних людей тощо. Крім того, цікавими є записи на полях, зроблені, ймовірно, тим, кому вона адресувалася, або ж іншою відповідальною особою: “Треба було управляти боєм”, “В цьому треба звинувачувати самого себе” тощо.

До речі, за результатами Степового рейду М. І. Наумов розробив практичні рекомендації щодо організації ведення партизанської боротьби в степовій зоні. Ці рекомендації у формі доповідної записки під назвою “Деякі висновки з досвіду діяльності великих партизанських загонів 1942–1943 рр. в степових областях України” були направлені ним першому секретареві ЦК КП(б)У М. С. Хрущову 10 червня 1943 р. (ф. 66, оп. 1, спр. 13, арк. 12–23; ф. 1, оп. 22, спр. 54, арк. 2–11). В них, з урахуванням вже набутого досвіду, йдеться про особливості формування партизанських загонів. Однією з важливих умов для їхньої діяльності в тилу ворога, на думку М. І. Наумова, є наявність “сприятливого ґрунту”. Значну увагу він приділив питанню використання в партизанській війні авіації, дав детальну характеристику тактиці партизанських загонів у різні пори року тощо.

Таким чином, повне виявлення у фондах ЦДАГО України та глибокий аналіз документів про Степовий рейд з'єднання партизанських загонів під командуванням М. І. Наумова в період з 1 лютого по 5 квітня 1943 р. дозволяє зробити висновки щодо інформаційної наповненості джерельної бази дослідження зазначеної теми. По-перше, документи, зосереджені у фонді Українського кавалерійського партизанського з'єднання, незважаючи на певні прогалини, дозволяють відтворити досить повну картину перебігу Степового рейду. По-друге, суттєвим доповненням є документи фонду Українського штабу партизанського руху, особливо цінні серед яких – листування УШПР та з'єднання, а також облікові справи Українського кавалерійського партизанського з'єднання та його загонів. По-третє, наявні документи дозволяють, крім бойової, диверсійної, розвідувальної, політичної діяльності з'єднання, розкрити особливості Степового рейду; проблеми, які виникали в ході його підготовки та проведення; взаємовідносини командного складу тощо. По-четверте, у документах трапляються повтори інформації, що можна розцінити лише позитивно, оскільки це дозволяє зіставляти та порівнювати вміщені в них дані. Отже, документи ЦДАГО України є унікальним, важливим і достатньо повним джерелом із дослідження історії Степового рейду Українського кавалерійського партизансько-

го з'єднання. Залучення їх до наукового обігу, з обов'язковою умовою критичного аналізу, дозволить дати відповіді на багато гострих і суперечливих питань.

¹ Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945 рр.): Наук.-довід. вид. / Авт.-упоряд.: О. В. Бажан, А. В. Кентій, В. С. Лозицький та ін. – К., 2001. – С. 62–68.

² Центральний державний архів громадських об'єднань України. Путівник / Державний комітет архівів України, ЦДАГО України. – К., 2001. – С. 183–184.

³ Кентій А. В. Війна 1941–1945 рр. Очима її учасників і очевидців (за документами ЦДАГО України) / А. В. Кентій // Архіви України. – 2005. – № 1–3. – С. 486.

Подан полный обзор и охарактеризовано количественный и качественный состав имеющегося в ЦГАОО Украины массива документов о Степном рейде Украинского кавалерийского партизанского соединения под командованием М. И. Наумова (1 февраля – 5 апреля в 1943 г.).

Ключевые слова: Великая Отечественная война; партизанское движение; Степной рейд; документ; ЦГАОО Украины; обзор.

There is presented the complete review and characterized the quantity and quality structure of the mass of documents of the Public Associations Central State Archives of Ukraine, dealing with the Steppe raid of Ukrainian Cavalryman Partisan's Unit under the commanding of M.S. Naumov (February 1 – April 5, 1943).

Key words: the Great Patriotic War; the partisan's movement; the Steppe raid; the document; the Public Associations Central State Archives of Ukraine; the review.